

Екологічний компонент у системі сталого регіонального розвитку

Стегней М.І.

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри фінансів
Мукачівського державного університету

Архангельська А.-М.І.

студент
Ужгородського національного університету

У статті досліджено роль екологічного компонента у системі сталого регіонального розвитку. Визначено екологічні проблеми України та окремих її регіонів. Здійснено групування регіонів України за рівнем екологічної сталості. Проаналізовано використання коштів обласного фонду охорони навколишнього природного середовища Закарпатської області.

Ключові слова: сталий розвиток, екологічні проблеми, рівень екологічної сталості.

Стегней М.И., Архангельская А.-М.И. ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ КОМПОНЕНТА В СИСТЕМЕ УСТОЙЧИВОГО РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ

В статье исследована роль экологического компонента в системе устойчивого регионального развития. Определены экологические проблемы Украины и отдельных ее регионов. Осуществлена группировка регионов Украины по уровню экологической устойчивости. Проанализировано использование средств областного фонда охраны окружающей природной среды Закарпатской области.

Ключевые слова: устойчивое развитие, экологические проблемы, уровень экологической устойчивости.

Stehnei M.I., Arkhanhelska A.-M.I. ENVIRONMENTAL COMPONENTS IN THE SYSTEM SUSTAINABLE REGIONAL DEVELOPMENT

This article explores the role of environmental components in the system sustainable regional development. Determined environmental problems Ukraine and its separate regions. Done grouping regions of Ukraine in terms of environmental sustainability. Analyzed the use of the Regional Fund for Environmental Protection Transcarpathian region.

Keywords: sustainable development, environmental issues, the environmental sustainability.

Постановка проблеми у загальному вигляді. На думку багатьох учених, в основі глобальної екологічної кризи лежить викривлене уявлення про навколишнє середовище і положення у ньому людини. Тому вирішення екологічних проблем полягає у розумному, раціональному використанні природних ресурсів, розробленні та запровадженні у виробництво прогресивних екологічно безпечних технологій, рекультивациі, оздоровленні порушених, відпрацьованих земель, територій, вдосконаленні та підвищенні дієвості екологічного права, екологічної культури людей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз публікацій останніх років вказує на зосередження уваги в дослідженні окресленої теми статті таких науковців, як І.К. Бистряков, Л.М. Газуда, Л.В. Левковська, В.В. Пилипів, М.А. Хвесик. Зокрема, популярним напрямом досліджень є екологічний складник сталого розвитку регіонів України.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є оцінка екологічного компонента у системі сталого регіонального розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. На домінування екологічного компоненту розвитку суспільства звертали увагу ще мислителі античного світу, які вважали, що гармонія у взаємодії людини із природою досягається тоді, коли вона дотримується законів природи, не порушує її рівноваги. Ще імператор Риму, філософ Марк Аврелій відводив для людини роль істоти розумної, дії якої повинні зберігати рівновагу між нею і природою. У праці «Наодинці з собою. Роздуми» він зазначає, що, взявши щось у природи, необхідно повернути стільки ж, а якщо повернеш більше, то зробиш добро не лише для сучасників, але і для майбутніх поколінь, які теж зможуть користуватися благами природи [1, с. 14].

Погляди на відносини у системі «людина – природа» історично змінювалися. Спостеріга-

лося сприйняття природи як вищої цінності, а людини – як володаря природи, тобто переважання людини над природою. Проте завжди існували мислителі, які визнавали значення стану довкілля для розвитку суспільства.

Відомі англійські вчені Д. Пірс і Д. Тернер виділяють три основні підходи, які доводять переваги екологічних критеріїв над економічними [2]:

- розумна людина не повинна орієнтуватися тільки на економічну раціональність, їй варто більше уваги приділяти благам загального користування, споживання яких зумовлює зовнішні ефекти;

- новий підхід до економічного розвитку потребує відтворення найбільш економічної системи і всіх її складників на постійній основі;

- із часом економічний розвиток повинен ставати нейтральним щодо довкілля, вплив на нього треба звести до мінімуму.

Відносини людини із природою бувають дуже різними, але з економічного погляду така різноманітність становить інтерес щодо особливостей формування національної господарської системи. Це пов'язано з тим, що нерівномірність економічного розвитку зумовлює різні типи господарювання і, відповідно, визначає специфіку продукування екологічних конфліктів.

У найширшому сенсі стратегію сталого розвитку спрямовано на сприяння гармонії між людством і природою. Тому дослідження феномена сталого розвитку регіонів України повинне здійснюватися у напрямі пошуку механізмів узгодженості дій соціальних, природних та економічних законів на різних етапах розвитку суспільства. Обов'язковими компонентами сталого розвитку вважають екологічний, соціальний та економічний складники.

Існує низка екологічних проблем України й окремих її регіонів. Серед екологічних проблем можна виділити такі, як:

- тривалий еволюційний процес екологічно небезпечного господарювання;

- переважно споживацьке ставлення до навколишнього природного середовища;

- відсутність масового розуміння переваг екологічного сталого розвитку регіонів;

- надмірне використання пестицидів та мінеральних добрив, забруднення повітря та водних ресурсів відходами виробництва;

- недостатня активність регіональних інститутів громадянськості;

- недосконала система державного управління у сфері охорони земельних ресур-

сів та довкілля, відсутність чіткого розподілу екологозабезпечувальних та господарських функцій;

- недотримання природоохоронного законодавства;

- застарілість основних засобів у виробничій сфері;

- низький рівень освоєння нетрадиційних і відновлюваних джерел енергії (НВДЕ) тощо.

Для економічного виміру екологічного складника сталого розвитку регіонів можна скористатися методикою, розробленою колективом науковців під керівництвом М.З. Згуровського [3] – за допомогою індексу екологічного виміру (Ie). Він розраховується за методикою агрегування, відповідно до якої індекс Ie містить чотири категорії екологічної політики – верхній рівень, 13 індикаторів – середній рівень та 74 параметри – нижній рівень.

Згідно з цією методикою індекс Ie охоплює чотири категорії політики, такі як екологічні системи, екологічне навантаження, небезпеки і регіональне екологічне управління, котрі містять 13 індикаторів.

Визначення індексу екологічного виміру у цьому дослідженні не проводилось через специфічність параметрів, а також відсутність або недостатній обсяг їх значень за попередні роки.

Зволікання із широким упровадженням принципів сталого розвитку на національному рівні приводить до неефективного управління природними ресурсами, екологічних збитків і забруднювання довкілля. Це підтверджується даними про стан навколишнього природного середовища України. Незважаючи на заходи, які здійснювались на національному, регіональному та місцевому рівнях, прогресує нагромадження промислових і побутових відходів, ерозія земель, забруднення водних ресурсів і атмосферного повітря [4].

За результатами розрахунків на основі показників екологічного виміру лідером за екологічним сталим розвитком є Чернівецька область, яка має найвище значення синтетичного показника індексу екологічного виміру – 0,564 (табл. 1).

Природно, що найбільш неблагополучними за індексом екологічного виміру є старопромислові регіони (Донецька область – I місце), регіони з високим рівнем розміщення промислових об'єктів (Київська та Дніпропетровська області – II і III місця), регіони, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи (Житомирська область).

Таблиця 1

Рейтинг регіонів України за індексом екологічного виміру сталого розвитку

Регіон, область	Шифр	Індекс екологічного виміру	Рейтинг
АРК	KR	0,500	21
Вінницька	VI	0,492	22
Волинська	VO	0,559	2
Дніпропетровська	DP	0,480	24
Донецька	DT	0,418	27
Житомирська	ZT	0,490	23
Закарпатська	ZK	0,548	3
Запорізька	ZP	0,503	19
Івано-Франківська	IF	0,518	14
М. Київ	KC	0,439	26
Київська	KV	0,459	25
Кіровоградська	KH	0,546	4
Луганська	LH	0,541	5
Львівська	LV	0,532	8
Миколаївська	MY	0,529	10
Одеська	OD	0,515	16
Полтавська	PL	0,517	15
Рівненська	RV	0,527	12
М. Севастополь	SC	0,500	20
Сумська	SM	0,508	18
Тернопільська	TP	0,539	7
Харківська	KK	0,539	6
Херсонська	KS	0,531	9
Хмельницька	KM	0,519	13
Черкаська	CK	0,513	17
Чернівецька	CV	0,564	1
Чернігівська	CH	0,528	11

Рейтинг складено на підставі даних [3]

Усі регіони України доцільно розподілити на п'ять груп за величиною індексу екологічного виміру сталого розвитку. Таке групування дає можливість проводити аналіз подібного в межах однієї групи і розбіжного в регіонах різних груп, порівнювати показники сталого розвитку регіонів різних груп із метою виявлення позитивного досвіду, відображати структурні зрушення в розподілі регіонів за індексом екологічного виміру (табл. 2).

Закарпатська область посідає третє місце в рейтингу регіонів України за індексом екологічного виміру сталого розвитку і входить до першої групи регіонів із високим рівнем екологічної сталості.

Таблиця 2

Групування регіонів України за рівнем екологічної сталості

Область, регіон	Рівень екологічної сталості
Чернівецька, Волинська, Закарпатська, Кіровоградська	Високий
Луганська, Харківська, Тернопільська, Львівська, Херсонська, Миколаївська, Чернігівська, Рівненська	Вищий за середній
Хмельницька, Івано-Франківська, Полтавська, Одеська, Черкаська, Сумська	Середній
Запорізька, м. Севастополь, АРК, Вінницька, Житомирська, Дніпропетровська	Нижчий за середній
Київська, м. Київ, Донецька	Низький

Групування здійснено на підставі даних [3]

Закарпатська область – одна з наймолодших областей України. Як адміністративно-територіальна одиниця вона утворена і входить до її складу з 22 січня 1946 року. За територіально-адміністративним поділом містить 13 районів, 5 міст обласного підпорядкування, 11 міських, 19 селищних та 307 сільських рад. Обласний центр – м. Ужгород, розташоване на її крайньому заході, у безпосередній близькості до державного кордону зі Словаччиною.

Пріоритетні напрями екологічної політики в Закарпатському регіоні задекларовані у Карпатській конвенції [5], яка покликана консолідувати зусилля всіх карпатських країн, спрямовані на збереження та екологічно збалансований розвиток Карпат. Серед них найбільш актуальними для Закарпаття є:

- екологічна реабілітація територій у зонах діяльності гірничо-видобувної промисловості;
- покращення екологічного стану водних артерій регіону;
- переробка та утилізація промислових та побутових відходів;
- збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, розвиток природно-заповідних територій та екологічної мережі;
- організація системи екологічного моніторингу та інформаційного забезпечення природоохоронної діяльності, екологічної освіти та виховання населення.

Наявність цінних рекреаційних ресурсів та значна збереженість біорізноманіття природних екосистем робить Закарпаття привабливим для інвесторів. Це потребує розроблення

Таблиця 3

Використання коштів обласного фонду охорони навколишнього природного середовища Закарпатської області, тис. грн. [6]

	Обіг коштів	Рік		
		2013	2014	2015
1	Затверджено Програмою на звітний період (з урахуванням залишку попереднього року) – всього	2695,0	2632,2	3708,1
2	Використано коштів – всього	1255,1	1277,9	3534,0
3	% використання коштів	46,6%	48,6%	95,3%

механізмів екологічного сталого розвитку складових частин його території, зокрема сільських.

З метою вирішення екологічних проблем області, забезпечення збалансованого економічного і соціального розвитку території області, ефективного використання природних ресурсів департаментом проводилась робота з підготовки Програми реалізації природоохоронних заходів на 2015 рік, що фінансується з обласного фонду охорони навколишнього природного середовища. У 2015 році на реалізацію цієї програми в обласному бюджеті передбачено 3708,1 тис. грн. Профінансовано природоохоронних заходів на суму 3534,0 тис. грн. Залишок невикористаних коштів – 174,0 тис. грн.

Рис. 1. Порівняння сум використаних коштів та затверджених Програмою реалізації природоохоронних заходів Закарпатської області за 2013–2015 рр.

Екологічна політика Закарпаття реалізується через Програму природоохоронних заходів, яка затверджується на кожен рік рішенням обласної ради. Ці програми визначають такі цілі, як упровадження нових технологій у сфері поводження з твердими побутовими відходами, їх використання шляхом будівництва сучасного заводу механізованої переробки твердих

побутових відходів, виконання заходів щодо підтримання санітарного стану річок та потоків, облаштування парків і скверів природно-заповідного фонду, а також здійснення інших природоохоронних заходів згідно з постановою Кабінету Міністрів України № 1147 від 17.09.1996 р. в редакції від 25.09.2015 р. [7]. Виконання програми є важливим складником екологічної політики в області у межах реалізації Концепції сталого розвитку Закарпаття.

Екологічна ситуація у Закарпатті залишається складною. Продовжує зростати навантаження на навколишнє природне середовище, забруднення якого загрожує здоров'ю людей та соціо-еколого-економічній стабільності держави. Недостатньо уваги приділяється охороні земельних ресурсів, їх раціональному використанню, збереженню та відтворенню родючості ґрунтів. Водні ресурси використовуються нераціонально, зростає рівень їх забруднення та виснаження, не контролюється додержання режиму використання водоохоронних зон та прибережних захисних смуг. Забруднення атмосферного повітря у більшості міст за окремими показниками перевищує встановлені нормативи. Залишається невирішеною проблема збирання, оброблення, знешкодження та видалення відходів, засміченості територій побутовими відходами.

Висновки з цього дослідження. Усі екологічні проблеми – і глобальні, і регіональні – тісно взаємопов'язані, і вирішити їх можна за умови зрушення у мисленні, зосередження зусиль на тій системі заходів, яку пропонує стратегічна екологічна ініціатива. І політики, й економісти мають визначити, що майбутнє суспільства, яке хоче залишитись життєздатним, повинно ґрунтуватися на екологічних засадах, а економічна діяльність – виходити з охорони природи. У зв'язку з цим зростає роль економічних інструментів екологічної політики України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аврелий Марк. Наедине с собой. Размышления / Марк Аврелий. – М., 1914. – 214 с.
2. Pears D. Environmental Economics. An Elementary Introduction / D. Pears, K. Turner, I. Bateman // The John Hopkins University Press. – Baltimore, 1993. – P. 9.
3. Аналіз сталого розвитку: глобальний і регіональний контексти : [монографія] у 2 ч. / Міжнар. рада з науки (ICSU) [та ін.] ; наук. кер. проекту М.З. Згуровський. – К. : НТУУ «КПІ», 2012.
4. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2015 році / Міністерство екології та природних ресурсів України, Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління. – К. : Центр екологічної освіти та інформації, 2015. – 254 с.
5. Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/998_164.
6. Програма моніторингу довкілля Закарпатської області на 2014-2018 роки. [Електронний ресурс] – Режим доступу: eozakarpat.gov.ua/wp-content/uploads/2014/01/proekt_progr_monit.doc
7. Постанова Кабінету Міністрів «Про затвердження переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів» № 1147 від 17 вересня 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1147-96-%D0%BF>.
8. Стегней М.І. Сталий розвиток сільських територій в умовах децентралізації: від теорії до практики : [монографія] / М.І. Стегней. – Миколаїв : ФОП Швець В.Д., 2014. – 484 с.
9. Газуда Л.М. Людський потенціал в контексті розвитку територіальних економічних систем / Л.М. Газуда // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка. – 2016. – Вип. 1(2). – С. 112–116.
10. Сталий розвиток: світоглядна ідеологія майбутнього : [монографія] / [Хвесик М.А., Бистряков І.К., Левковська Л.В., Пилипів В.В.]; за ред. акад. НААН України М.А. Хвесика. – К. : Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. – 465 с.